

THE OLD MAN AND DEATH FROM THE BĂLĂNEȘTI CHURCH – HOREZU, VĂLCEA COUNTY, THE OLARI CHURCH – HOREZU, VĂLCEA COUNTY AND THE DRĂGĂNEȘTI CHURCH – OLT, PERETU DISTRICT, OLT COUNTY

Drd. Marius MARINAC
Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București

ABSTRACT: ALTHOUGH THERE IS NO FUND OF THANATIC REPRESENTATIONS ON THE ROMANIAN TERRITORY, THERE ARE SOME ATTEMPTS IN THIS SENSE AS FOR EXAMPLE THE WORK OF IMAGO MORTIS IN ANCIENT ROMANIAN CULTURE (18TH-19TH CENTURIES) BY CRISTINA BOGDAN.

THE AUTHOR OF THIS ARTICLE CONSIDERS THAT THE REPRESENTATIONS OF DEATH IN CHURCH PAINTING IN ROMANIA CAN BE CATALOGED INTO TWO CATEGORIES. THE FIRST CATEGORY CONFORMS TO THE BYZANTINE HERMINIES, AND THE SECOND CATEGORY CONSISTS OF DEATH REPRESENTATIONS THAT ARE DIFFERENT FROM THE SACRAMENTAL HERMINIES. THE OLD MAN AND DEATH, WHICH IS INSPIRED BY AESOP'S FABLES AND ROMANIAN MYTHOLOGY, ALSO BELONGS TO THE SECOND CATEGORY.

THE REPRESENTATIONS OF THE OLD MAN AND DEATH SCENE HAVE BEEN IDENTIFIED IN SEVERAL CHURCHES IN ROMANIA, AMONG WHICH WE LISTEN: BĂLĂNEȘI CHURCH - HOREZU, OLARI CHURCH - HOREZU, VĂLCEA COUNTY AND DRĂGĂNEȘTI CHURCH - OLT, PERETU DISTRICT, OLT COUNTY.

PAINTING DEATH SCENES HAVE THE ROLE OF REMEMBERING THE INEVITABLE END OF MAN.

KEY WORDS: THE OLD MAN AND DEATH, AESOP'S FABLES, ROMANIAN MYTHOLOGY, THE END OF MAN

Introducere

Până în prezent nu este constituit un fond al reprezentărilor thanatice din iconografia picturilor bisericești de pe teritoriul românesc, însă de-a lungul timpului au existat câteva încercări în acest sens¹. Cristina Bogdan, în lucrarea *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVIII-XIX)* clasifică diferit față de Andrei Paleolog² imaginile Morții de la bisericile ortodoxe din Țara Românească, repartizându-le astfel: Moartea călare, înaripată, schelet, în ipostază de diavol, de cavaler medieval, de partener al omului din scenele de sorginte esopică³. Din punctul nostru de vedere considerăm că reprezentărilor Morții în pictura bisericească din Țara Românească se pot cataloga în două categorii. Prima categorie este conform erminiilor

¹ Felea, A., (2007), *Atitudini în fața morții în Țara Moldovei în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în Revista Romanoslavica, XLII, Editura Universității din București, București, p. 287

² Paleolog, A., (1984), *Pictura exterioară din Țara Românească (secolele XVIII-XIX)*, Editura Meridiane, București

³ Bogdan, C., (2002), *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVIII-XIX)*, Editura Universității din București

bizantine⁴ și anume : *Moartea Dreptului și Păcătosului, Moartea Bogatului Nemilostiv, Iuda căindu-se și spânzurându-se și Apocalipsa*. A doua categorie este formată din reprezentări ale Morții care sunt diferite de erminiile sacramentale, ca de exemplu: *Bătrânul și Moartea, Moartea cu coasa, Dansuri macabre ale Morții, Moartea înaripată* dar și: *Moartea cu securea, Samodiva, Moartea cu paharul, Moartea cu toporul, Diavolul și Moartea*.

Fabulele lui Esop își fac apariția în literatura bizantină încă din secolul IX, în spațiul românesc sunt identificate mult mai târziu. De abia în jurul anului 1776 dascălul Nicolae Popa din Brașov⁵ efectuează o traducere a acestora.

Mai jos redăm textul fabulei din tipăritura din anul 1807 regăsită la Biblioteca Academiei Române cu numărul 816⁶ :

„Un bătrân oarecând tăind în munte leamne și puindu-le pă umăr, după ce multă cale au mers împovărat, s'au ostenit și au pus jos leamnele și chema să vie moartea. Îndată venind și întrebându-l pentru ce o au chemat, bătrânul zice : ca să rădici această sarcină să mi-o pui de-a umăr.”

Pilda sugerează faptul că omul chiar dacă uneori dorește să moară, în final alege viața în detrimentul morții.⁷

Fabula lui Esop își face apariția și în cărțile populare care au circulat pe teritoriul locuit de români în variantă folclorică. Tudor Panfile în lucrarea *Mitologie românească* redă câteva exemple:

”Era odata o babă bătrână-bătrână, slabă și sfrijită, că' pe semne îi era și Morții scârbă să se mai anine de dânsa. Și baba aceea avea un fecior ajuns și el om aproape batrân, dar tot rumân și voinic la trup. Il cherna Luca.

Într'un rând, nu știi cum se face că baba era tare nacăjita, și în năcazul ei, începu să se vaite și să strige:

- Of, Moarte! Moarte! Muritu-ți-ar fi fost numele și călcătura!

- Of, vino și ma iea, ca m'am săturat de viață, și mai multe nu!

Si de-odata vede baba ușa deschizându-se și intrând la dânsa prea cinstitul chip al Morții, cu coasa pe spinare

-Iata-mă-s; am venit, ca m'ai chemat!

Iar baba, înspaimântată, îi răspunse blajin :

- Hei, Moarte, Moarte, ma ierte Dumnezeu că te ostensi atâta cale pâna la mine. Ce sa faci c'o rogojina de babă ca mine, cum ma vezi? Mai bine

Du-te la Luca,

Că-i crapă buca!

O altă variantă:

Era odată o femeie și ajunsese la adânci bătrânețe. Ba slăbăciunea, ba boala, ba supărările și necazurile [o făcuseră că] bătrâna ajunsese de-și ruga mereu Moartea. Zi și noapte vorbia singură și zicea oftând:

⁴ Furna, D., (1979), *Carte de pictură*. În românește de Smaranda Bratu Stati și Șerban Stati. Cuvânt înainte de Vasile Drăguț. Studiu introductiv și antologie de ilustrații de Victor Ieronim Stoichiță. București, Editura Meridiane, 1979

⁵ Golescu, M., (1934), O fabulă a lui Esop trecută în iconografia religioasă, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, publicațiune trimestrială, anul XXVII, București, p.70

⁶ *Biblioteca Academiei Române* (B. A. R.), ms. rom. 816, f.71

⁷ *Ibidem*, pp.71-72

– Of, Doamne! Cât am să mai chinuiesc! De-ar veni Moartea mai degrabă să mă ia! Într-o zi ea strângea [lemn] de foc în pădure. Făcuse o sarcină bunicică de hreșcuri, – uscături. Dă să ridice, – nu putea. E greu să fii sărac, d’apoi încă și bătrân!

– Of, Moarte, Moarte! Da nu mai vii? De ce mă lași să mă chinuiesc atâta?

Vino odată! – zice baba.

Moartea, la spate, face:

– Iată-mă-s! Am venit. Ce vrei cu mine?

Bătrâna se întoarce, vede pe „mama-bătrâna” cu coasa în spinare, mai gândește ce gândește, și răspunde:

– Nu, nu, draga mea... Te-am chemat să-mi ridici sarcina asta în spinare, că tare-i grea! Moartea s’a dus. Iar biata babă și-a târâit cum a putut sarcina de lemne până acasă, tot șoptind pe drum:

Hei, Doamne!

Cine moare,

Noroc are;

Cin’ trăește,

Pătimeste!”⁸

În cercetările de teren am identificat fabula *Bătrânul și Moartea* a lui Esop zugrăvită la mai multe lăcasuri de cult ortodoxe:

1. Biserica Bălănești-Horezu, Județul Vâlcea (foto 1) are hramul: „Duminica Tuturor Sfinților”, a fost ctitorită în perioada 1658-1659 de Mitropolitul Ștefan și refăcută în anul 1859 de boierii Stanică Bălănescu și Niță Predescu. În anul 1859 a fost zugrăvită.

Pe paramentul sudic al bisericii este zugrăvită scena *Bătrânul și Moartea* (foto 2) ce are ca sursă de inspirație Fabula lui Esop. Bătrânul este zugrăvit ca stând pe o grămadă de lemne cu barda lângă el. Poartă pe cap o bonetă de culoare roșie, este încălțat cu opinci și este îmbrăcat cu o cămașă lungă de culoare albă. Mâna dreaptă este dusă la față ca într-un gest de consternare. În partea stângă a bătrânului se află scris în limba română cu caractere chirilice „*Bătrânul au ostenit și au cerut Moarte. Pa urmă s-au căit rău văzând Moarte.*” Moartea este reprezentată la o dimensiune mult mai mare. Are o culoare cărămiziu închis, părul zburlit, dinții mari, la mâini și picioare are gheare. Coasa o ține cu ambele mâini iar ascuțișul acesteia se află deasupra capului. Atârnată de gât se distinge o desagă în care se pot observa unele obiecte ca secure, ciocan, secere, cuțit, săgeată, clește. Lângă partea stângă a capului stă scris în limba română cu caractere chirilice „*Cumplita Moarte*”

2. Biserica Olari-Horezu, Județul Vâlcea (foto 3) are hramul „Sfinții Voievozi”, a fost ctitorită în anul 1826 pe locul unei foste biserici de lemn de Stanciu, Covrea și alții. Lăcașul de cult a fost zugrăvit în anul 1826 de Ilie din Teiuș. În anul 1886, biserica a fost renovată.

În pridvorul bisericii este zugrăvită scena *Unchiașu și Moartea* (foto 4). Scena are ca sursă de inspirație Fabula lui Esop. În scenă apare unchiașul cu barbă albă, haină purpurie, pantaloni verzi, încălțăminte maro, într-un gest de spaimă, având mâna dreaptă dusă la gură și Moartea care ține la umăr cu mâna dreaptă coasa de care este agățată o tolbă, iar de încheietura mâinii stângi atârână un arc cu o săgeată în el. Personajele Unchiașului și ale

⁸ Pamfile, T., (1916), *Mitologie românească*. I. *Dușmani și prieteni ai omului*, București – Leipzig – Viena, Librăriile SOCEC & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Otto Harrassowitz, Gerold & Comp., Academia Română, Din viciața poporului român, XXIX, p. 335–337

Morții sunt zugrăvite în pridvorul bisericii. Scena este completată cu un dialog în limba română cu caractere chirilice:

„Unchiașu”: „O, Moarte, unde ești să mă iai că nu mai poci (!)”

„Moartea”: „Iacătă-mă, unchiași, am venit. La ce mă chemi (?)”

„Unchiașu”: „Te-am chemat să m-ajuți să rădic această sarcină cu lemne”.

3. Biserica Drăgănești-Olt, cartierul Peretu din Județul Olt are Hramul „Sfântul Nicolae” (foto 5⁹). Lăcașul de cult a fost ctitorit în anul 1805 de preoții Marin și Scarlat cu soțiile, Barbu Șerbănescu, Dobre și Marin Onescu, Radu Untaru și alți enoriași; Biserica a fost zugrăvită după 1820, exteriorul fiind văruiat în secolul XX.

Pe paramentul sudic era zugrăvită scena *Moartea și Unchiașul* (foto 6¹⁰). În prezent imaginea este dispărută sub un strat de var. Deasupra stătea scris în limba română cu caractere chirilice ” *Cînd s-au arătat Moartea Unchiașului*”. Maria Golescu descria scena astfel: ”*Moartea slabă, cu ochii holbați, rânjet fioros și cu o înfățișare negroidă, ținea o coasă mare în mâna dreaptă și arăta cu mâna stîngă spre un moșneag căruia i se îndoie ghenuncii, lăsând să scape snopul de vreascuri. El duce cu spaimă palma dreaptă la obraz căutând să-și ascundă vedenia. Moartea era încinsă cu un ștergar alb, iar unchiașul purta peste nădragii lungi, coborînd până la iminei, un anteriu (sau o cămașă) alb, încrețit la brâu, și de-asupra un muntean roșu, pe cap avea o căciulă țuguiată de aceiași culoare*”¹¹.

Concluzii:

Analizând scenele Morții de pe zidurile celor trei biserici se pot constata mai multe lucruri, printre care:

Personajul Morții este asemănător cu personajul Kyr și nu împrumută nimic din Thanatos-ul antichității. Maria Golescu spune: „*În antichitate se făcea deosebirea între Thanatos sau Mors și Kyr sau Lethum. Primul personifica moartea în sine, liniștea desăvârșită, și se reprezintă mai întotdeauna supt chipul unui geniu tânăr și frumos, rare ori cu barbă, adesea cu aripi, deosebindu-se de fratele său Hypnos sau Somnul numai prin culoarea mai închisă a carnației sale. Kyr personifica trecerea la moarte cu groaznicele sale chinuri și era înfățișată ca o femeie cu colți feroși, cu unghii cocârjate și cu părul ridicat măciucă,,.*

Picturile nu fac parte din erminiile bizantine și sunt realizate în stil popular fiind încadrate în conceptul *Bătrânul și Moartea*.

Din punctul nostru de vedere considerăm că zugrăvirea scenelor Morții au rolul a aminti inevitabilul sfârșit al omului.

Explicația fotografiilor

Biserica Bălănești-Horezu, Județul Vâlcea

- Foto 1 - Biserica privită din partea sudică
- Foto 2 - Bătrânul și Moartea

Biserica Olari-Horezu, Județul Vâlcea

- Foto 3 - Biserica văzută din partea nordică

⁹ Imagine reprodușă din Maria Golescu, *O fabulă a lui Esop trecută în iconografia religioasă*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, 1934, p.70

¹⁰ *idem*

¹¹ Golescu, M., op.cit., p.72

- Foto 4 - Scena *Moartea și Uncheașul*
Biserica Drăgănești-Olt, cartierul Peretu din Județul Olt
- Foto 5 - Biserica privită din partea sudică, anul 1930
- Foto 6 - Bătrânul și Moartea, anul 1930

BIBLIOGRAFIE

Felea, A., (2007), *Atitudini în fața morții în Țara Moldovei în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*, în Revista Romanoslavica, XLII, Editura Universității din București, București

Paleolog, A., (1984), *Pictura exterioară din Țara Românească (secolele XVIII-XIX)*, Editura Meridiane, București

Bogdan, C., (2002), *Imago Mortis în cultura română veche (secolele XVIII-XIX)*, Editura Universității din București

Furna, D., (1979), *Carte de pictură. În românește de Smaranda Bratu Stati și Șerban Stati. Cuvânt înainte de Vasile Drăguț. Studiu introductiv și antologie de ilustrații de Victor Ieronim Stoichiță*. București, Editura Meridiane

Golescu, M., (1934), *O fabulă a lui Esop trecută în iconografia religioasă*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, publicațiune trimestrială, anul XXVII, București,

Pamfile, T., (1916), *Mitologie românească. I. Dușmani și prieteni ai omului*, București – Leipzig – Viena, Librăriile SOCEC & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, Otto Harrassowitz, Gerold & Comp., Academia Română, Din vieța poporului român, XXIX

Biblioteca Academiei Române (B. A. R.), ms. rom. 816, f.71